

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

THE ANALYSIS OF DIGITAL EVIDENCE LEGISLATIVE SUPPLY IN CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE

Гусєв О.Ю.,

аспірант юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано положення чинного цивільного процесуального законодавства України та деяких спеціальних нормативно-правових актів із метою оцінки правового забезпечення можливості використання електронних доказів у цивільному судочинстві. Розкрито роль нової редакції Цивільного процесуального кодексу України на розвиток інституту доказів і доказування. Відзначено позитивні та негативні риси окремих законодавчих актів, що регулюють застосування електронних доказів у судовому процесі.

Ключові слова: цивільний процес, правове регулювання, електронні докази.

В статье проанализированы положения действующего гражданского процессуального законодательства Украины и некоторых специальных нормативно-правовых актов с целью оценки правового обеспечения возможности использования электронных доказательств в гражданском судопроизводстве. Раскрыта роль новой редакции Гражданского процессуального кодекса Украины на развитие института доказательств и доказывания. Отмечены положительные и отрицательные черты отдельных законодательных актов, регулирующих применение электронных доказательств в судебном процессе.

Ключевые слова: гражданский процесс, правовое регулирование, электронные доказательства.

The article analyzes the provisions of the current civil procedural legislation of Ukraine and certain special regulatory acts with the purpose of assessing the legal provision of the possibility of electronic evidence use in civil procedure. The role of the new edition of the Civil Procedure Code of Ukraine on the development of the institution of evidence is disclosed. Positive and negative features of certain legislative acts regulating the use of electronic evidence in the trial process are noted.

Key words: civil procedure, legal regulation, digital evidence.

Постановка проблеми. Електронні докази – важливе поняття для теорії різних процесуальних юридичних наук. Запровадження в цивільне процесуальне законодавство України цього нового засобу доказування привело до необхідності детального дослідження особливостей законодавчого регулювання застосування цифрових даних під чари здійсненні правосуддя. У фаховій юридичній літературі висловлюються численні пропозиції щодо вдосконалення правового врегулювання, але більшість із них мають фрагментарний характер, що зумовлює актуальність статті.

Стан опрацювання. Проблеми правового забезпечення електронних доказів у вітчизняному судочинстві були предметом наукових досліджень Н.Є. Блажівської, О.О. Грабовської, К.Б. Дрогозюк, С.С. Єсімова, А.Ю. Каламайка, І.О. Крицької, О.М. Лазька, Ю.С. Павлової, В.С. Петренка, Р.В. Тертишнікова, С.Я. Фурси, Д.М. Цехана та інших.

Мета статті – аналіз сучасного стану розвитку законодавства України на предмет його можливостей забезпечувати ефективне використання електронних доказів у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. У правовій доктрині вважається, що механізм правового регулювання суспільних відносин складається із трьох основних елементів: правосуб'єктності, юридичного факту та норм права [1, с. 106; 2, с. 206]. Отже, норми права є невід'ємним складником механізму

правового регулювання відносин щодо застосування електронних доказів у цивільному судочинстві.

Найбільша кількість правових норм процесуального характеру, що стосуються поняття електронних доказів, міститься в положеннях чинного цивільного процесуального законодавства України, насамперед Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Неможливо переоцінити його значення для системи цивільного процесуального законодавства та фундаментальну роль у розвитку науки і права новітнього періоду в історії України. Ухвалений у березні 2004 р., ЦПК України врахував максимальну кількість найбільш прогресивних тенденцій у регламентації процесу доказування в цивільному судочинстві; заклав фундамент повного, всебічного та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ на основі принципу змагальності. Проте яскраві барви поняття електронних доказів засяяли лише в новій редакції ЦПК України, ухваленій 3 жовтня 2017 р., що набрала чинності 15 грудня 2017 р. Попередня редакція ЦПК України містила вкрай незначний обсяг нормативного матеріалу, присвяченого питанням статусу та порядку використання такого явища, яке нині ми називаємо електронними доказами. Лише декілька норм опосередковано торкалися окремих аспектів їх застосування. Зокрема, до них належали положення ч. 1 ст. 64 і ч. 2 ст. 65 ЦПК України. У ч. 1 ст. 64 йшлося про те, що письмовими доказами вважалися будь-які документи, акти,

довідки, листування службового або особистого характеру, витяги з них. У ч. 2 ст. 65 стверджувалося, що магнітні, електронні й інші носії інформації, що містили аудіовізуальну інформацію про обставини, які мали значення для справи, належали до речових доказів [3]. Попередня редакція також не враховувала особливостей подання електронних доказів, порядку їх перевірки, способів, методів і засобів дослідження тощо. Все це призводило до того, що вирішення питань допустимості і достовірності електронних доказів залишалося на розсуд суду, а врешті-решт все часто завершувалося призначенням судової експертизи цифрових даних або їх носіїв.

Світлі перспективи застосування електронних доказів у судовій практиці, як уже зазначалося, були помічені в тексті нової редакції ЦПК України від 2017 р. Її проект розроблено з урахуванням пріоритетів, визначених Основними засадами розвитку інформаційного суспільства в Україні та Концепцією розвитку електронного урядування, які визнають головними завданнями держави побудову людиноцентричного інформаційного суспільства, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, водночас сприяти суспільному й особистому розвитку та підвищувати якість життя. Здається, що нова редакція ЦПК України однозначно допомагатиме запровадженню досягнень науково-технічного прогресу в юридичну діяльність, сприятиме становленню ідеї електронного судочинства і розширенню сфери використання сучасних засобів зв'язку й обміну даними між суб'єктами цивільного судочинства [4]. Крім лексичних новел, нова редакція Закону містить численні положення, що регламентують порядок і процедури їх подання та дослідження. Зокрема, оновлений процесуальний закон передбачає всебічне застосування електронної пошти як інструментарію для обміну доказовою інформацією. ЦПК України сприяє розвитку електронного документообігу шляхом збільшення обсягів використання електронних документів у процесі розгляду цивільних справ. Ухвалення нової редакції передвіщає розширення сфери застосування електронного цифрового підпису як засобу забезпечення цілісності електронного документа й ідентифікації особи підписувача. Фіксація перебігу та розвитку цивільного процесу відтепер може здійснюватися суто за допомогою електронних засобів (зокрема, електронного протоколу процесуальних дій). Врегульовано питання вручення процесуальних документів в електронній формі. У тексті Кодексу з'явилися норми, що визначають порядок ухвалення й оприлюднення електронного судового рішення, а також порядок надсилання його копій учасникам справи. Регламентовано складання виконавчого листа в електронній формі та визначено особливості виконання судового рішення на його підставі.

Що ж до електронних доказів, то рамковою в новій редакції ЦПК України щодо цього є ст. 100, яка містить вказівки на правову природу електронних доказів і визначає їхні юридичні ознаки. Частково

окреслено підстави для розмежування електронних доказів і письмових. Надано певну класифікацію електронних доказів та їхніх джерел, урегульовано порядок подання електронних доказів до суду та зберігання їхніх оригіналів чи копій. Особливо варто наголосити на тому, що Кодексом встановлено критерії визнання електронних доказів допустимими; передбачено деякі загальні і спеціальні правила їх дослідження в судовому засіданні, а також регламентовано окремі аспекти перевірки достовірності цифрових даних.

Проте нова редакція ЦПК України не позбавлена і деяких недоліків, які можуть призводити до проблем у правозастосуванні. Найбільш очевидними є термінологічні дефекти [4]. Зокрема, недотримання правил законодавчої техніки, згідно з якими одне поняття не може виражатися за допомогою різних формулювань. Як наслідок, деякі синонімічні поняття подані в різних формулюваннях, що може призводити до різночитання однакових за змістом, але відмінних за формою понять (наприклад, «електронні докази у паперових копіях» і «паперова копія електронного доказу», «електронні документи» і «документи в електронній формі», «інформація в електронній формі» і «дані в електронній формі»). Іншим недоліком є неузгодженість термінології ЦПК України з іншими законодавчими актами, що може спричинити підміну понять чи використання одного терміна в різних смислах. Зокрема, поняття «електронний лист» розкрито в ЦПК України, а «електронне повідомлення» – у Законі України «Про електронну комерцію». Крім того, деяким новим поняттям бракує легальних дефініцій для уникнення плутанини в їх застосуванні. Наприклад, поняттям «електронна судова справа», «письмовий доказ в електронній копії», «паперова копія електронного доказу».

Загалом здається, що нова редакція ЦПК України сприятиме розвитку інституту доказування в цивільному судочинстві. Нові положення про електронні докази забезпечують органічний зв'язок між об'єктивним розвитком суспільних відносин і правосуддям у цивільних справах у частині правового визнання і використання досягнень науково-технічного прогресу. Імплементация поняття електронних доказів стала ключовим віддзеркаленням рівня розвитку українського інформаційного суспільства. Хоча деякі положення потребують відповідного коригування, нова редакція Закону заклала міцний фундамент для розбудови інституту доказів і доказування в Україні.

За загальним правилом, завдання із забезпечення правосуддя кваліфікованою й об'єктивною інформацією на основі максимального використання досягнень науки і техніки покладається на інститут судових експертиз. У ч. 1 ст. 103 ЦПК України визначено умовою призначення судом експертизи необхідність з'ясування фактів чи обставин, що мають значення для справи, у сфері, відмінній від права, без яких встановити відповідні факти чи обставини неможливо. На підставі викладеного можна зробити висновок, що встановлення фактів чи обставин, які

мають значення для розгляду і вирішення цивільної справи та підтверджуються електронними доказами, можливе лише за допомогою призначення судом експертизи, оскільки дослідження цифрових даних чи їх носіїв здебільшого потребує спеціальних знань. Цей підхід поширений у теорії процесуальних наук і судовій практиці [5, с. 62; 5, с. 94–95; 7]. Але він жодним чином не сприяє розвитку цивільного судочинства, суттєво збільшує строки розгляду справи, спричиняє зростання фінансових та інших витрат для учасників процесу, що, зрештою, веде до зниження ефективності правосуддя та недосягнення цілей цивільного судочинства.

До ухвалення нової редакції ЦПК України закони «Про електронні документи та електронний документообіг» і «Про електронний цифровий підпис» мали б зводити нанівець вищезазначені негативні наслідки. Прикметно, що ці закони ухвалені 2003 р., а перша редакція ЦПК України – 2004 р. Положення спеціальних законів не були враховані в кодифікованому акті, важливі норми не були перенесені до його тексту, а подекуди формулювання ЦПК України відверто розходилися з положеннями законодавчих актів, які на той час вже набрали чинності. Попри безсистемність і недостатній рівень законодавчої техніки в зазначених законах вміщено багато важливих норм.

У контексті поняття електронних доказів у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» надзвичайно важливими є легальні дефініції, що дозволяють встановлювати зміст основоположних понять (як-от: «дані», «електронний документ», «оригінал електронного документа», «автор електронного документа»). Крім того, Закон містить положення, які чітко визначають правовий статус електронного документа, його електронних і паперових копій. Окремі статті регулюють порядок обміну електронними документами, зокрема момент відправлення й одержання електронного документа. Також унормовано порядок перевірки достовірності електронних документів, їхніх справжності та цілісності. Закон детально регламентує права й обов'язки учасників електронного документообігу. Для цивільного процесу вказані положення Закону дають можливість установити коло учасників справи (наприклад, хто є автором електронного документа чи посередником у його передачі), обсяг предмета доказування, критерії допустимості й достовірності електронних документів як доказів, а також наявність окремих прав і обов'язків у сторін спору тощо.

Серед негативних рис Закону «Про електронні документи та електронний документообіг» варто зазначити те, що його термінологія не узгоджується не лише із ЦПК України (наприклад, дефініція поняття електронного документа є дуже широкою, нею охоплюються майже всі види цифрових даних, аудіо- та відеозаписи також), але й інших законодавчих актів України (зокрема, поняття даних багато в чому схоже на поняття інформації (за Законом «Про інформацію»)). Закон не передбачає різних правових статусів для різних видів електронних документів

(зокрема, документів з електронним цифровим підписом і без такого). Не врегульовано застосування реквізитів електронних документів, що є одним із класичних критеріїв допустимості та достовірності документів. Загалом, Закон про електронні документи сприяє розвитку електронного судочинства, зокрема електронних доказів, проте залишає поза увагою деякі процесуальні питання, важливі для інституту доказування.

Метою ухвалення Закону України «Про електронний цифровий підпис» було врегулювання відносин, які залишилися поза увагою Закону про електронні документи. Електронний цифровий підпис (далі – ЕЦП) вважається аналогом звичайного рукописного підпису для електронних документів. Його головне завдання полягає в гарантуванні достовірності й автентичності текстів, що передаються електронними каналами зв'язку. Тобто ЕЦП засвідчує, що певний текст виходить від конкретної особи, і неспростовно підтверджує, що зміст не зазнавав змін. Для процесу доказування першочергове значення мають ті положення Закону, що регламентують правовий статус електронного й електронного цифрового підписів, встановлюють критерії їхніх допустимості й достовірності, а також надають визначення деяким важливим поняттям (як-от: «електронний підпис», «електронний цифровий підпис», «підписувач»). У результаті аналізу норм Закону зауважимо декілька особливостей. По-перше, залежно від конкретних обставин справи ЕЦП може розглядатися як один з елементів іншого електронного доказу (коли це реквізит електронного документа) або як самостійний доказ. По-друге, у Законі вбачається презумпція, за якою підписувач електронного документа вважається ідентифікованим, а цифрові дані цілісними за умов використання чинного посиленого сертифіката ключа ЕЦП та дотримання встановленого порядку його перевірки. Звісно, за певних обставин така презумпція може бути спростована, але посилення на неї може значно спростити процес доказування для заінтересованих осіб. Отже, за допомогою сформульованих у Законі «Про електронний цифровий підпис» понять і правових конструкцій суб'єкти цивільного процесу отримали інструментарій для перевірки допустимості й достовірності деяких видів електронних доказів (насамперед електронних документів), можливість швидко встановлювати окремі обставини справи, а також більш точно ідентифікувати суб'єктів спірних правовідносин для визначення кола учасників справи.

Правове забезпечення поняття електронних доказів під час здійснення цивільного судочинства також виконують положення законів України «Про телекомунікації» і «Про електронну комерцію», що спрямовані на регулювання відносин щодо використання електричних каналів зв'язку для надання телекомунікаційних послуг, зокрема вчинення правочинів в електронній формі. Зазначені закони містять численні норми, важливі для повноцінного розуміння поняття електронних доказів. Особливу увагу варто звернути на дефініції, серед яких можна помі-

тити визначення понять, які вже використовувалися в інших законодавчих актах, а також цілком нових (наприклад, «домен», «електронна форма представлення інформації», «електронне повідомлення», «Інтернет», «провайдер телекомунікацій»). Зміст багатьох із них пов'язаний із цифровими даними, які в цілях судочинства можуть бути використані як докази. За певних обставин їх можна сміливо вважати різновидами електронних доказів. Окремо варто зазначити положення ч. 13 ст. 11 Закону «Про електронну комерцію», де прямо зазначено, що електронні документи (зокрема, повідомлення), пов'язані з електронними правочинами, можуть бути подані до суду як докази. На жаль, 2017 р. до абз. 2 цієї ж частини статті не було внесено змін у зв'язку з ухваленням нової редакції ЦПК України, внаслідок чого дане положення досі відсилає до тексту попередньої редакції ЦПК України й імперативно зазначає, що докази, подані в електронній формі та/або формі паперових копій електронних повідомлень, вважаються письмовими. Цінними в Законі «Про телекомунікації» є також норми, що визначають коло учасників відносин у сфері надання телекомунікаційних послуг та їхній правовий статус (як-от постачальника послуг проміжного характеру в інформаційній сфері, оператора та провайдера телекомунікацій). Важливість цих положень полягає в тому, що вони сприяють визначенню складу учасників справи,

предмета доказування, а також конкретних доказів, за допомогою яких можна доводити свої вимоги чи заперечення з метою ухвалення законного й обґрунтованого рішення.

Висновки. Нова редакція ЦПК України заклала міцний фундамент для розбудови інституту доказів і доказування, чим забезпечила подолання розриву між об'єктивним розвитком суспільних відносин і практикою здійснення правосуддя в цивільних справах. Імплементация поняття електронних доказів стала експлікацією доказового потенціалу цифрових даних і електронних носіїв інформації. Поняття і правові конструкції, сформульовані в спеціальних законах, дозволяють суб'єктам цивільного процесу ефективно встановлювати коло учасників справи й обсяг предмета доказування, отримувати інструментарій для перевірки допустимості й достовірності електронних доказів, можливість швидко встановлювати окремі обставини справи, а також наявність певних прав і обов'язків у сторін спору.

Водночас є значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують окремі питання застосування електронних доказів у цивільному судочинстві в Україні. Найважливішим із них має стати Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, що зараз розробляється фахівцями Державної судової адміністрації України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобровник С.В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. Правова держава. 1996. № 7. С. 104–107.
2. Кривецький Ю.В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2010. 260 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. (станом на 14 грудня 2017 р.) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № № 40–42. Ст. 492.
4. Гусев О.Ю. Електронні докази у цивільному процесі України: термінологічний аспект. Альманах права. 2017. № 8. 420 с.
5. Павлова Ю.С. Правовий статус електронних доказів у світлі нового Цивільного процесуального кодексу України. Право і суспільство. 2017. № 6. С. 60–66.
6. Казачук І.В. Використання у доказуванні електронних джерел фактичних даних в адміністративно-деліктному процесі. Європейські перспективи. 2014. № 6. С. 93–97.
7. Полєнніков М.О. Електронний документ як об'єкт дослідження судово-економічної експертизи. URL: <http://kndise.gov.ua/news/news-view/c-elektronnij-dokument-ak-obekt-doslidzenna-sudovo-ekonomichnoi-ekspertizi>.